University of Mandalay Open Access Repository

Title	Social Life of Royal Boatmen in the reign of King Badon (1782-1819)
All Authors	Aung Zaw Myint
Publication Type	Local Publication
Publisher (Journal name, issue no., page no etc.)	Myanmar Historical Research Journal, No.28,pp:152-169
Abstract	The boatmen in groups in royal service during Konbaung Period were those who dwelled in the surrounding areas of the river banks. The boatmen in royal service stood as the principal forces of the navy in defence of the country; they had represented the King's reliable organization which contributed towards the sector of construction and development of the nation. The King allotted boatmen in royal service some plots of land for their survival, some could not manage to make them and had to do money loans or mortgage their lands. The social life of royal boatmen groups are submitted with special reference to those of King Badon's Reign.
Keywords	King,Boatmen,Badon
Citation	
Issue Date	2015

ဗဒုံမင်းလက်ထက်လှေတော်အမှုထမ်းတို့၏လူနေမှုဘဝ (၁၇၈၂-၁၈၁၉)

ဒေါက်တာအောင်ဇော်မြင့်[၁]

ရှေးမြန်မာဘုရင်များသည် မိမိတို့၏မြို့တော်များကို တည်ထောင်ရာတွင် မြန်မာနိုင်ငံအလယ်ပိုင်း ဧရာဝတီ မြစ်ကြီးတစ်လျှောက်ကိုသာ ရွေးချယ်တည်ထောင်ခဲ့ကြသည်။ ထို့ကြောင့် မင်းနိုင်ငံတော်ကာကွယ်ရေးနှင့် မြို့ တော်လုံခြုံရေးအတွက် ရေကြောင်းကာကွယ်ရေးသည် မရှိမဖြစ် အရေးပါသောအခန်းကဏ္ဍ မှ ပါဝင်ခဲ့သည်။ ရေကြောင်းကာကွယ်ရေးအတွက် စစ်သားစုဆောင်း ခြင်းနှင့် ပတ်သက်၍ လည်း မြစ်ကမ်းအနီးတွင် နေထိုင်ကြသော ကျေးရွာများမှလူများကို အမှု ထမ်းရန် စုဆောင်း လေ့ရှိခဲ့သည်။ [၂] အထူးသဖြင့်လှေတော်သားအမှုထမ်းစုဆောင်းခြင်း နှင့်လှေသင်း အစု အဖွဲ့များဖွဲ့စည်းရာတွင် ဧရာဝတီမြစ်နှင့်ချင်းတွင်းမြစ်တစ်လျှောက်ကိုသာ အဓိက ထား၍ဖွဲ့ စည်းခဲ့သည် ကိုတွေ့ ရ သည်။

ကုန်းဘောင်မြန်မာဘုရင်တို့သည် တိုင်းရေးပြည်ရာ ပေါ်ပေါက်လာသည့်အခါ စစ် အင်အားကို အလွယ်တကူ စုဆောင်းရရှိနိုင်ရန်အတွက် အမှုထမ်းများကို အစုအသင်းဖွဲ့၍ ဆောင်ရွက်လေ့ရှိသည်။ နိုင်ငံ၏ အလယ်ပိုင်း ကုန်းတွင်းအရပ်များမှ မြင်းအစု၊ ဆင်အစု၊ သေနတ်အစုများ ဖွဲ့စည်းထားသကဲ့သို့ မြစ်ကမ်းတစ်လျှောက် မြို့၊ ကျေးရွာတို့၌ လှေအစု အမှုထမ်းများ ဖွဲ့စည်းခဲ့သည်။ လှေသင်းအစုအမှုထမ်းများဟူသည် လှေတော်၊ ဖောင်တော်၊ လှော်ကားတော်၊ သမာန်တော်များနှင့် အမှုထမ်းကြရသူများ ဖြစ်ကြသည်။ ယင်းလှေသင်း အစုအမှုထမ်းများ ဖြစ်ကြသော လှေအမှုထမ်း၊ သဘော်သမာန်အမှုထမ်း၊ ဖောင်အမှုထမ်း၊ ပရပတ်အမှုထမ်း[၃]၊ လှေခုတ်လက်သမားတို့သည် စုကြမ်းတွင် ပါဝင်သောအမှုထမ်းများ ဖြစ် ကြသည်။[၄] အမှုထမ်းများ၏ရာထူးတွင် သွေးသောက်စုမှာ အမြင့်ဆုံးဖြစ်ပြီး ယင်း၏အောက်တွင် သေနတ်စု၊ စုသေး၊ စုနု၊ စုကြမ်းဟူ၍ အမြင့်အနိမ့်ခွဲခြား၍ထားသည်။ [၅] ထို့ကြောင့် စုကြမ်းတွင် ပါဝင်သော လှေသင်းအစုအမှုထမ်းများသည် ရာထူးအားဖြင့်ကြည့်လျှင် အောက်ဆုံး အဆင့် အမှုထမ်းများ ဖြစ်ကြောင်းတွေ့ရသည်။

ပုဂံခေတ်တွင် မြန်မာစစ်တပ်ကို ဖွဲ့စည်းရာ၌ အမှုထမ်းများအား အရည်အသွေး အလိုက် ရာထူးခန့်ထားခဲ့သည်။ ထိုကဲ့သို့ ရာထူးခန့်ထားရေး နှင့် ပတ်သက်၍ နရပတိစည်သူ မင်း (၁၁၇၄-၁၂၁၁) သည် သားတော်များအား ထုံးတမ်းအစဉ်အလာနှင့်အညီ စစ်သည် ရဲမက်တို့ကို ရာထူးခန့်ထားရန် ဆုံးမတော်မူခဲ့သည်။ အမှုထမ်းတို့ကို အရည်အသွေး အလျောက် ရာထူးခန့်ရာတွင် ခြေလျင်စစ်သည်အဖြစ်ဖြင့် ဆယ်ပွဲအောင်လျှင် မြင်းတပ်တွင် အမှုထမ်းခွင့်ပေး သည်။ မြင်းစစ်သည်အဖြစ်ဖြင့် ဆယ်ပွဲအောင်လျှင် ဆင်တပ်တွင် အမှုထမ်း ခွင့်ရပြီး ရွာပေးသနားသည်။ ဆင်စစ်သည်အဖြစ်ဖြင့် ဆယ်ပွဲအောင်လျှင် လှေတပ်တွင် အမှု ထမ်းခွင့်ပေး သည်။ လှေဖြင့် တိုက်ပွဲဆယ်ပွဲအောင်လျှင် လေးရာပြုမြို့ [၆] ကို ပေးသနားသည့် အစဉ်အလာ ရှိခဲ့သည်။ [၇] ထို့ကြောင့် ပုဂံခေတ်လှေတပ်တွင် အမှုထမ်းခဲ့ကြသော အမှုထမ်း များသည် ခြေလျင် စစ်သည်၊ မြင်းစစ်သည်၊ ဆင်စစ်သည်ဘဝဖြင့် တိုက်ခိုက်ရေးတွင် ကျင် လည်ခဲ့ကြသော အမှုထမ်းများဖြစ်ကြ၍ အဆင့်မြင့်အမှုထမ်းများဟု ဆိုနိုင်ပါသည်။

---

[၁] ကထိက၊ သမိုင်းဌာန၊ မိုးညှင်းဒီဂရီကောလိပ်

[၂] နတ်မောက်ဘုန်းကျော်၊ ရှေးခေတ်မြန်မာ့တပ်မတော်မှတ်စုများ၊ ရန်ကုန်မြို့၊ ပြန်ကြားရေးဌာန၊ ၁၉၆၇၊ စာ ၂၈ (နောင်ကိုးကားလျှင် ဘုန်းကျော်၊ ၁၉၆၇ ဟုညွှန်းမည်။)

[၃] သရပတ်ဟုလည်း ခေါ်သည်။ ဖောင်တော်၊ လှေတော်များ ရေမယိုအောင် ဖာထေးရသောအမှုထမ်း

[၄] ဦးတင်၊ မြန်မာမင်းအုပ်ချုပ်ပုံစာတမ်းနှင့် ဘိုးတော်ဘုရား၏ရာဇသတ်ခေါ် အမိန့်တော်တမ်းကြီး၊ စတုတပိုင်း၊ ရန်ကုန်မြို့၊ ယဉ်ကျေးမှုဝိမာန်ဦးစီးဌာန၊ ၁၉၇၆၊ စာ၂၄၈ (နောင်ကိုးကားလျှင် တင်၊ ၁၉၇၆ ဟုညွှန်းမည်။)

[၅] ဦးမောင်မောင်တင်၊ ရွှေနန်းသုံးဝေါဟာရအဘိဓာန်၊ ရန်ကုန်မြို့၊ ရာပြည့်စာအုပ်တိုက်၊ ၂၀၀၅၊ စာ ၂၉၂ (နောင်ကိုးကားလျှင် မောင်မောင်တင်၊ *၂၀၀၅* ဟုညွှန်းမည်။)

[၆] စစ်မက်အရေးအခင်းပေါ်ပေါက်လာလျှင် ရဲမက်စစ်သည် ၄၀၀ စုဆောင်းပေးရသောမြို့

[၇] ဦးကုလား၊ မဟာရာဇဝင်ကြီး၊ ပထမအုပ်၊ ရန်ကုန်မြို့၊ ရာပြည့်စာအုပ်တိုက်၊ ၂၀၀၆၊ စာ ၂၂၁ (နောင်ကိုးကားလျှင် ကုလား၊ *၂၀၀၆* ဟုညွှန်းမည်။)

ညောင်ရမ်းခေတ်တွင်လည်း လှေတပ်ကို ဖွဲ့စည်းခဲ့ကြောင်း တွေ့ရသည်။ မဟာဓမ္မ ရာဇာဓိပတိအမည်ရှိသော အနောက်ဘက်လွန်မင်းတရားကြီး (၁၆၀၆-၁၆၂၉) သည် ၁၆၁၄ ခုနှစ်တွင် အင်းဝမြို့တော်ကို ကာကွယ်စောင့်ရှောက်နိုင်ရန်အတွက် ရည်ရွယ်ကာ ရဲလှေ ၁၀ စင်းကို ဖွဲ့စည်းခဲ့သည်။ ၎င်းတို့ကို ချင်းတွင်းမြစ် အရှေ့ဘက် ရှိ ပရိမ်ရွာ၊ ငပြောင်ကုန်းရွာ၊ လက်တော်ရာရွာ၊ မန်ကျည်းခွရွာ၊ ခင်မွန်ရွာနှင့် ချင်းတွင်းမြစ်အနောက်ဘက်ရှိ မုံညင်းရွာ၊ ဗကျောက်ဆောက်ရွာ၊ ပရိန်သာရွာ၊ သရက်ကိုင်းရွာ၊ ခွန်သာရွာ စသည့်ရွာပေါင်း ၁၀ ရွာဖြင့် ဖွဲ့စည်းခဲ့သည်။[8] ထို့အတူ သီရိသုဓမ္မ ရာဇာ မဟာဓိပတိအမည်ရှိ သာလွန်မင်းတရားကြီး (၁၆၂၉-၁၆၄၈) လက်ထက်တွင်လည်း ပြည်မြို့ရဲလှေ ၁၀ စင်းကို ၁၆၃၄ ခုနှစ်တွင် ဖွဲ့ စည်းခဲ့သည်။ ထိုသို့ဖွဲ့စည်းရာတွင် ပါဝင်သောမြို့ရွာများမှာ ပန်တောင်းမြို့၊ တလယ်စီးမြို့၊ ပြင်ကြီးမြို့၊ ကြံခင်းမြို့၊ ဝက်ထီးကန် ၅-ရွာ၊ ရွှေတောင်မြို့၊ ညောင်ပင်ဆိပ်ပန်တောင်ရွာ၊ မြဝတီမြို့၊ ကာမမြို့၊ ပြည်မြို့ တို့ဖြစ်သည်။[9]

ကုန်းဘောင်ခေတ်ရေတပ်ဖွဲ့စည်းပုံမှာ ကုန်းကြောင်းဌာနတပ်ဖွဲ့စည်းပုံနှင့် သဘော သွားတူသော်လည်း အနည်းငယ်ကွဲသည်။ ၎င်းမှာ ရေတပ်တွင် ရဲလှေဝန်၊ ဖောင်ဝန်၊ လှေ သင်းဗိုလ်၊ လှေသင်းစာရေးများ ခန့်ထားခြင်းပင်ဖြစ်သည်။[10] ကျေးရွာအကြီးအကဲများအား လှော်ကားလှေများ၌ ထောင်ကဲ[11]၊ လှော်လှေခတ်လှေများ၌ ပဲ့နင်းဟူ၍ ခန့်ထားသည်။ ၎င်း တို့၏အောက်တွင် ပဲ့ချိတ်၊ သွေးသောက်ကြီး၊ အကြပ်အမှုထမ်းများ ပါဝင်သည်။[12]

ဘုရင်၏ယုံကြည်ကိုးစားခြင်းခံရသူများ၊ အရှင့်သစ္စာကို စောင့်သိရိုသေပြီး ရိုးသား ကြိုးစားသည့်အမှုထမ်းများကို ရဲလှေဝန်အဖြစ် ခန့်အပ်ခဲ့ကြောင်းကိုလည်း တွေ့ရသည်။ ၎င်းရဲလှေဝန်၏တာဝန်ဝတ္တရားများနှင့်ပတ်သက်၍ ဗဒုံမင်း (၁၇၈၁-၁၈၁၉) လက်ထက် ၁၇ နိုဝင်ဘာ ၁၈၁၆ ရက်စွဲဖြင့် အမိန့်ထုတ်ပြန်ခဲ့ရာ ထိုအမိန့်တော်မှာ

> . . . ရဲလှေဝန်ဆိုသည့်အရာသည် ငါအသျှင်ဧကရာဇ်မင်းမြတ်တို့တွင် ရာဇဌာနီ နေပြည်တော်ကြီး ကိရိယာစုံညီအရေးရှိလျှင် အရင်ရလွယ်အောင် ရဲလှေတိုက်လှေ အများလှေတန်ဆာအစုံနှင့် အသင့်လုပ်ဆောင်၍ ရှိမြဲဖြစ်သည်။ ရဲလှေတိုက်လှေ တော်များကိုလည်း လုံခြုံအောင် သင့်ရာထားရသည်။ ရဲလှေတိုက်လှေများ ရှည်ကြာ၍ ဟောင်းနွမ်းလျှင်လည်း ပြင်လုပ်စေရသည်၊ နည်းလျော့လျှင်လည်း ဝန်တို့မှာ ကုန်စရိတ်ကို အစီရင်ခံ၍ လှေဗိသုကာလက်သမားတို့နှင့် လှေဝန် လှေစာရေးတို့ ကြပ်မလုပ်ဆောင်ရသည်။ ရဲလှေ၊ တိုက်လှေတော် မည်မျှအနက် အကောင်းအဆိုး မည်မျှဖာထေးပြင်လုပ်ရ မည်မျှလျော့နည်း၍ အသစ်တည်လုပ်ရန် မည်မျှ စာရင်း သေချာအောင် ရဲလှေစာရေးတို့ကို မှတ်သားစေ၊ ရဲလှေတော်ရုံတွင်လည်း ရဲလှေ တော်သားတို့ကို ညည့်နေလှေတော်မှစ၍ လှေတန်ဆာကို စောင့်နေထိန်းသိမ်းစေ၊ အလုံးစုံခန့်ထားရန်ရှိသမျှကို မယိုမယွင်း မလစ်ဟင်းရအောင် နိုးဆော်၊ ရဲလှေတော် သားတို့ကို အမှုတော်တို့ကို ထမ်းကုန်အောင်မစ၊ ရဲလှေတော်သားတို့တွင် တရား စကားအရှက် အတင့်ရှိလျှင်လည်း မပွားမများစေရ၊ ကြီးသည့်အမှုကို ငယ်အောင်၊ ငယ်သည့်အမှုကို ပပျောက်အောင် ဂတိသို့ မလိုက် ညီညွတ်စွာ စီရင်[13]

ဟူ၍ ထုတ်ပြန်ခဲ့သည်။

ဖောင်ဝန်၏တာဝန်မှာ မင်းဧကရာဇ်တို့ ရေကြောင်းသွားလာရာတွင် အသုံးပြုသော ဖောင်တော်၊ လှော်ကားတော်၊ လှေတော်၊ သမာန်တော်စသည့် ရေယာဉ်တော်အမျိုးမျိုးကို မဆွေးမမြည့် မကျိုးမပဲ့မပျက်စီးအောင် ထိမ်းသိမ်းရသည်။ ထို့ပြင် မိမိ

---

[8] ရှေးဟောင်းသုတေသီတစ်ဦး၊ ရှေးခေတ်မြန်မာနိုင်ငံမြို့ရွာနယ်ပယ်သမိုင်း *(သက္ကရာဇ် ၉၉၉ ခု၊ စစ်တမ်းများ)* ရန်ကုန်မြို့၊ စာပေဘဏ်၊ ခုနှစ်မပါ၊ စာ ၄၄ (နောင်ကိုးကားလျှင် သုတေသီ၊ *၉၉၉-စစ်တမ်း* ဟုညွှန်းမည်။)

[9] သုတေသီ၊ ၉၉၉-စစ်တမ်း၊ စာ ၄၄-၄၅

[10] တင်၊ ၁၉၆၇၊ စာ ၂၄၄

[11] လှေအမှုထမ်းတစ်ထောင်ကို ကြီးကြပ်အုပ်ချုပ်ရသူ

[12] ဦးသောင်း၊ "ပဒေသရာဇ်ခေတ်နှောင်းလှေအစုအမှုထမ်းများ"၊ *လုပ်သားပြည်သူ့နေ့စဉ်သတင်းစာ*၊ ရန်ကုန်၊ ၁၇. ၉. ၁၉၇၁၊ စာ ၆ (နောင်ကိုးကားလျှင် သောင်း၊ ၁၉၇၁ ဟု ဟုညွှန်းမည်။)

[13] Dr. Than Tun, *The Royal Orders of Burma (A.D. 1598-1885)*, Vol.VII (A.D. 1811-1819), Kyoto, The Center for Southeast Asian Studies, Kyoto University, 1988, p.361 (Hereafter cited *Than Tun, 1988a*)

လက်အောက်½ အမှုထမ်းများ ဖြစ်သော ဖောင်စာရေး၊ ဖောင်တော်သားတို့ကိုလည်း စောင့်ကြည့်ကြပ်မတ်ရ သည်။ ဖောင်တော်သား၊ လှေတော်သားတို့အကြားဖြစ်ပွားသော အမှုကြီးငယ်တို့ကိုလည်း ဖြေ½င်း စီရင်ပေးရသောတာဝန်ယူရသည်။ ဖောင်တော်သားလှေတော်သားအစုအမှုထမ်းလူ ခြောက်ထောင် ကျော်တို့ကိုတာဝန်ယူအုပ်ချုပ်ရ Ï တခါတရံလှေသင်းဝန်သီးခြားခန့် Ï ဖောင်တော် ဟူသမျှကို သာလျှင် ဖောင်ဝန်၊ ဖောင်စာရေးတို့က အုပ်ချုပ်ရသည်။[၁၄] လှော်ကားတော်များကို ကြီးကြပ်အုပ်ချုပ်ရသူမှာ ထောင်ကဲဖြစ်သည်။ ထောင်ကဲ ရာထူးခန့်ထားရာတွင် သားစဉ်မြေးဆက်ခန့်ထားရသည်။ သားစဉ်မြေးဆက် ဆက်ခံမည့်သူ မ½လျှင် လက်ယာဦးနေအား ထောင်ကဲရာထူးခန့်ထားကြောင်းကို-

> သူရဲကျော်လှေသင်းအစုတွင် ထောင်ကဲ½းပေန်းမွေးသေ၊ သားမြေး ဆက်ခံမ½၊ ပြတ် လစ်သည်မှာ လက်ယာဦးနေငရင်ကို ထောင်ကဲခန့် Ï ကဲကြီးစေ၊ နောက်ကိုလည်း လယ်ယာဦးနေ၊ လက်ဝဲဦးနေ စာရင်းကိုဆက်စေ၊ ထောင်ကဲအ½းသားမြေး အဆက် အခံမ½ပြတ်လပ်လျှင် လက်ယာဦးနေကတက် Ï ကဲကြီးစေ၊ လက်ယာဦးနေပြတ်လျှင် လက်ဝဲဦးနေကတက် Ï လက်ယာဦးနေ ဖြစ်စေ။[၁၅]

ဟူ Ï ၆ မတ် ၁၈၀၁ ခုနှစ်တွင် ထုတ်ပြန်သောအမိန့်တော်ü တွေ့ရသည်။ ထောင်ကဲအရာမှ ဆက်လက် Ï မထမ်းဆောင်နိုင် Ï နှုတ်ထွက်ခွင့်တောင်းလျှင်လည်း နှုတ်ထွက်ခွင့်ပြုကြောင်း ကို ၉ ဇန်ဝါရီ ၁၇၈၈ ခုနှစ်တွင် ထုတ်ပြန်သောအမိန့်တော်တွင်-

> ပြည်လုံးအုံ့ထောင်ကဲသီရိဇလရာမကျော်ထင်မှာ အသက်အ½ယ်ကြီး ရင့် Ï အစု အဝန်းအမှုထမ်းငယ်သားတို့ကို မထိန်းမသိမ်းမအုပ်မချုပ် မစီမရင်နိုင်ပါ။ ထောင်ကဲ အရာက လွတ်ကင်းပါရမည့်အကြောင်းနှင့် ½ခိုးသံတော်ဦးတင်သည့်အတိုင်း ထောင် ကဲအရာက လွတ်စေ။[၁၆]

ဟူ Ï ပါ½သည်။ ထို့ပြင် လှေအမှုထမ်းတို့ အမှုအခင်းဖြစ်ပွားလျှင်လည်း ထောင်ကဲ၊ ထောင်စာချီတို့က စီရင်ရပြီး မကျေနပ်လျှင် နန်းတော်ဝင်း½းမှာ တင်ရသည်။ ခိုးမှု၊ မီးမှု၊ ရာဇဝတ်မှု½လျှင် ထောင်မှူး၊ ထောင်စာချီတို့ထံတွင် အပ်ရသည်။[၁၇]

ဗဒုံမင်း (၁၇၈၁-၁၈၁၉) လက်ထက်တွင် လှော်ကားတော်များü အမှုထမ်းကြသော လှေအမှုထမ်းတို့အား တာဝန်ကို မခိုမကပ်ထမ်း½က်ရန်အတွက် အခြားအစုအမှုထမ်းမှ မြင်း ဝန်ကို အုပ်ချုပ်ရန် တာဝန်ပေးခဲ့ခြင်းလည်း ½သည်။ ¤င်းနှင့်ပတ်သက် Ï ၂၆ မေ ၁၇၉၅ ရက်စွဲဖြင့် ထုတ်ပြန်သောအမိန့်တော်တွင်-

> လက်ေ½းကြီးမြည်လုံစားလက်သစ်လှော်ကားတော်သုံးစင်းသားတို့ကို အကပ်အခိုမ½ စေနှင့်၊ သိမ်း½း Ï မြင်းဝန်က အုပ်ချုပ်ထိန်းသိမ်းစေ။[၁၈]

ဟူ Ï ထုတ်ပြန်ခဲ့သည်။ထို့အတူ ၁၄ ဒီဇင်ဘာ ၁၈၀၆ ရက် စွဲဖြင့် ထုတ်ပြန်သောအမိန့်တော်တွင် ေ½ပန်းတံလှေတော်နှင့် မင်းစံလှေတော်တို့ကိုသံချက်ဝန်ေ½တောင်လှစည်သူက အုပ်ချုပ်ရန်၊ ကျောက်မျက်လှေတော်နှင့် ဝန်ပိုလှေတော်တို့ကို အမြောက်ဝန်ေ½တောင်သီရိကျော်ကအုပ်ချုပ်ရန်တာဝန်ပေးအပ်ကြောင်းထုတ်ပြန်ခဲ့သည်။[၁၉] ထိုဝန်များမှာ မိမိတို့နှစ်သက် သဘောကျသည့် အမှုထမ်းများကို ပဲ့နင်းအရာ၊ ဦးနေအရာစသည့် ရာထူးများခန့်အပ်ရန်အတွက် ဘုရင်ထံတါင် လျှောက်တင်ကြရာ ဘုရင် က ခွင့်ပြုအမိန့်တော်ထုတ်ပြန်ခဲ့သည်။ ¤င်းနှင့်ပတ်သက် Ï ၁၆ ဇူလိုင် ၁၈၀၇ ခုနှစ်တွင် ထုတ်ပြန် သောအမိန့်တော်ü-

---

[၁၄]မောင်မောင်တင်၊ ၂၀၀၅၊ စာ ၁၉၃

[15]Dr.Than Tun, The Royal Orders of Burma (A.D 1598-1885), Vol.VI (A.D. 1807-1810), Kyoto, The Center for Southeast Asian Studies, Kyoto University, 1987, p 680(Hereafter cited as Than Tun, 1987)

[16]Dr.Than Tun, *The Royal Orders of Burma (A.D 1598-1885)*, Vol.V (A.D. 1788-1806), Kyoto, The Center for Southeast Asian Studies, Kyoto University, 1986,p 339 (Hereafter cited as Than Tun, 1986b)

[၁၇]မကြည်သန်း၊ ကုန်းဘောင်ခေတ်ဦးအစုအငန်းများ (၁၇၅၂-၁၈၁၉)၊ ရန်ကုန်၊ သမိုင်းဌာန၊ ရန်ကုန် တကသိုလ်၊ မဟာဝိဇ္ဇာဘွဲ့ကျမ်း၊ ၁၉၉၃၊ မျက် ၁၅၆ (နောင်ကိုးကားလျှင် ကြည်သန်း၊ ၁၉၉၃ ဟုညွှန်းမည်။)

[18]*Than Tun, 1986b*, p 516

[19]*Than Tun, 1986b*, p 1049

> သံချက်ဝန်ရွှေတော်လှစည်သူက မင်းစံလှေတော်မှာ ငရှမ်းအိုးကိုပွဲနင်း၊ ထွန်းသာ ကို ဦးနေခန့်ထားထမ်းရွက်စေရမည့်အကြောင်း ရှိခိုးသံတော်ဦးတင်ချက်အတိုင်း ငရှမ်းအိုးကို ပွဲနင်း၊ ထွန်းသာကို ဦးနေခန့်ထားဆောင်ရွက်စေ[20]

ဟူ၍ အမိန့်ထုတ်ပြန်ခဲ့သည်။

လှေသင်းဗိုလ်တစ်ယောက်၏ကွက်ကဲမှုအောက်တွင် လှေအမှုထမ်း ၄၀၀ မှ ၅၀၀ ထိ ရှိသည်။ လှေပွဲနင်းသူကြီးတစ်ယောက်သည် လှေအမှုထမ်း ၅၆ ယောက်ကို အုပ်ချုပ်ရသည်။ ကြည်းတပ်မှ ဗိုလ်နှင့်အဆင့်တူသည်။ [21] ပွဲနင်းရာထူးကို ခန့်အပ်ရာတွင် အဖ ၏နေရာတွင် သားကို ဆက်လက်ခန့်ထားကြောင်းနှင့်ပတ်သက်၍ ၁၁ အောက်တိုဘာ ၁၈၀၈ ခုနှစ်တွင် ထုတ်ပြန်သော ဗဒုံမင်း၏အမိန့်တော်တွင်-

> 'သံတော်ဆင့်သီရိနန္ဒကျော်က ဝန်သိုလှေတော်ပွဲနင်း တိုး သေလွန်ပါသည် သားငယ် ကံကို အဘအရာအသနားတော်ခံ၍ အမှုတော်ကို ထမ်းရွက်ပါစေရမည့် အကြောင်းနှင့် ရှိခိုးသံတော်ဦးတင်ချက် အတိုင်း ကံကို လှေတော်ပွဲနင်းခန့်"[22]

ဟူ၍ အမိန့်ထုတ်ပြန်ခဲ့သည်။

လှေခုတ်လက်သမားတို့ ၏ တာဝန်မှာ ခတ်လှေတော်၊ လှော်လှေတော်၊ လှော်ကားတော်များ နှင့်အတူ သားလှေ (သားရဲတိရစာန်ရုပ်များဖြင့် တန်ဆာဆင်ထား သောစစ်လှေ)၊ ငှက်လှေ(ငှက်တိရစာန်ရုပ် များဖြင့် တန်ဆာဆင်ထားသောစစ်လှေ)၊ သံလှေတို့ကို လွှတ်တော်က ဆင့်ဆိုစေခိုင်းလာ သည့်အခါ ခုတ်လုပ်ထမ်းဆောင်ကြရသည့်တာဝန်ဖြစ်သည်။ [23] မြန်မာနိုင်ငံအောက်ပိုင်းဘက်မှ လူများသည်လည်း သင်္ဘော၊ သမာန်၊ လှေတော်လုပ် လက် သမား များအဖြစ် အမှုထမ်းကြသည်။ [24] သရပတ်(ပရပတ်ဟုလည်းခေါ်သည်။) အမှုထမ်းတို့၏တာဝန်မှာ ဖောင်တော်၊ လှေတော်များကို ရေမယိုအောင် အုန်းဆံ၊ ရေနံ၊ ပွဲလျက်တို့ဖြင့် လုံခြုံအောင်ဖာထေးရသော လုပ်ငန်းကို လုပ်ဆောင်ရသည်။[25]

လှေတော်ဖြင့် ဘုရင်အမှုတော်ကို ထမ်းရွက်ကြရသော လှေတော်အမှုထမ်းများသည် သက်ဆိုင်လှေတော်၊ ဖောင်တော်တို့တွင် တာဝန်မထမ်းဆောင်မီ လက်သင်လှေဖြင့် လှေ လှော်နည်းအတက်ဖြစ်သည့် တက်ရေး ၃၇ ချင်း သင်ကြားရသည်။ လက်သင်လှေဖြင့် သင် ကြားတက်မြောက်မှသာ သက်ဆိုင်ရာလှေတော်တွင် တာဝန်ထမ်းဆောင်ခွင့်ရကြသည် ဟု ဆိုသည်။ [26] ဗဒုံမင်း (၁၇၈၂-၁၈၁၉) သည် လှေအမှုထမ်းများအား တပ်မတော်တွင် တာဝန်ထမ်း ရွက်ရန်အတွက် လက်ရွေးကြီးမှူးသို့အပ်နှံသည့်အမိန့်တော်ကို ၁၆ အောက်တိုဘာ ၁၈၀၈ နေ့စွဲဖြင့် ထုတ်ပြန်ခဲ့သည်။ [27] လှေအမှုထမ်းများမှာ စစ်ချီတက်ရာတွင် အမှုတော်ကိုပါဝင် ထမ်းဆောင်ရ သကဲ့သို့ ဘုရင်မင်းမြတ်တိုင်းခန်းလှည့်လည်ကြွချီရာတွင်လည်း လိုက်ပါ၍ အမှုတော်ကို ထမ်းရွက် ရသည်။ ထိုပြင် ဘုရင်မင်းမြတ်သည် လှေသင်းစုအမှုထမ်းများကို စစ်ရေးစစ်ရာ မရှိသည့် အခါများတွင် အခြားတာဝန်များပေးအပ်၍ ခိုင်းလေ့ရှိသည်။ ၂ အောက်တိုဘာ ၁၈၀၆ နေ့တွင် ဗဒုံမင်းသည် ရွှေမန်းတံလှေတော်သားများနှင့် မင်းစံလှေ တော်သားများကို ဆင်ဖြူတော် ဖမ်းဆီး ရန် အတွက် တာဝန်ပေးခဲ့သည်။ [28] လှေသင်းသားတို့ ကို စေတီအတွက် ကျောက်သယ်ရန် တာဝန် ခွဲဝေပေးအပ်ခဲ့ပုံကိုလည်း ၂၁ အောက်တိုဘာ ၁၈၀၆ တွင် ထုတ်ပြန်သောအမိန့်တော်တွင်-

---

[20] *Than Tun, 1987b*, p 444

[21] မကြန်၊ ကုန်းဘောင်ခေတ်မြန်မာ့ရေမက်တော်များ၊ ရန်ကုန်၊ စာပေလောကပုံနှိပ်တိုက်၊၂၀၀၆၊ စာ၉၁(နောင်ကိုးကားလျှင် ကြန်၊၂၀၀၆ ဟုညွှန်းမည်။)

[22] *Than Tun, 1987*, p 599

[23] မောင်မောင်တင်၊ ၂၀၀၅၊ စာ ၂၅၄

[24] ဦးမောင်မောင်တင်၊ မြန်မာမင်းလက်ထက်တော်စာတမ်းများ၊ ရန်ကုန်မြို့၊ စံပယ်ဦးပုံနှိပ်တိုက်၊ ၁၉၈၂၊ မျက် ၆၉ (နောင်ကိုးကားလျှင် မောင်မောင်တင်၊ ၁၉၈၂ ဟုညွှန်းမည်။)

[25] မောင်မောင်တင်၊ ၂၀၀၅၊ စာ ၂၅၄

[26] ဇေယသင်္ချာ၊ ရွှေဘုံနိဒါန်း၊ ရန်ကုန်မြို့၊ ဟံသာဝတီပုံနှိပ်တိုက်၊ ၁၉၆၀၊ မျက် ၇၆ (နောင်ကိုးကား လျှင် ဇေယသင်္ချာ၊ ၁၉၆၀ ဟုညွှန်းမည်။)

[27] *Than Tun, 1987*, p 603

[28] *Than Tun, 1986b*, p 992

> ေ½ွးကြီး၊ လက်ေ½ွးကြီး၊ လက်သစ်၊ ပြည်လုံးအုံ့လှေ်ကားတော်လေး စင်းတွင် ကျောက်စေတီတော် ပစ်ကျောက်ကို တင်၍ စကိုင်းသို့ပို့စေ၊ ေ½ွးကြီးလှေ်ကားတော် မှာ ေ½ွးကြီးသားတို့တလှည့် ရခိုင်လှေသင်း သားတို့တလှည့်ပို့စေ[၂၉]

ဟူ၍တွေ့ရသည်။ ရပ်½ွာအေးချမ်းသာယာရေးနှင့် လုံခြုံရေးအတွက်လည်း လှေသင်း အစုအားတာဝန်ပေးခဲ့သည်။ ဗဒုံမင်းသည် ေ½ွပန်းတံလှေတော်နှင့်သီရိစည်သူကျော်ကို အောက်မြို့ အောက်½ွာများတွင်½ှိသည့် သူခိုးဓားမြများအားဖမ်းဆီးရန်အတွက် ၂၄ စက်တင် ဘာ ၁၈၀၇ ရက်စွဲဖြင့် တာဝန်ပေးအပ်ခဲ့သည်ကို တွေ့ရသည်။[၃၀] လှေအစုအမှုထမ်းများ သည် အမြဲတမ်းလှေဖြင့် တာဝန်ထမ်းရသည်မဟုတ်။ စစ်မှုရေးရာပေါ်ပေါက်လာသည့်အခါ မှသာ သက်ဆိုင်ရာမြို့ ½ွာသူကြီးတို့၏ ဆင့်ဆိုစေခိုင်းချက်အတိုင်း လိုက်နာကြရသည်။ ထို သို့လိုက်နာ အမှုထမ်းရန်အတွက် ၂၅ စက်တင်ဘာ ၁၈၀၇ ရက်စွဲဖြင့် အောက်ပါအတိုင်း အမိန့် ထုတ်ပြန် ခဲ့သည်။ ¤င်းမှာ-

> မင်းစံ၊ မုန်တိုင်း၊ ရန်လင်းလှေတော်မှစ၍ မြစ်½ိုး၊ မြစ်စဉ်များမှာ½ှိသည့် မင်းညီမင်း သားလှေစုများကို လှေနှင့်မထမ်းစေနှင့်၊ မြို့½ွာသူကြီးတို့အပ်၍ ထမ်းစေ၊ နောင်မြို့ ½ွာသူကြီးတို့ အဆင့်အဆိုမခံမသင့်မတင့်½ှိကြောင်းကို ေ½ွနားတော်ကြားတော်မူရ လျှင် သင်းတို့တစုကို အဆုံးစီရင်[၃၁]

ဟူ၍ ထုတ်ပြန်ခဲ့သည်။ အချို့သော လှေအစုအမှုထမ်းတို့သည် အမှုထမ်းတို့သည် အမှုထမ်း စာရင်းများပေးထားသော်လည်း အမှုတော်ကို ကောင်းမွန်စွာထမ်း½ွက်ခြင်းမပြုဘဲ၊ မိမိတို့နေ ထိုင်ရာ မြို့½ွာများသို့ပြန်သွားကြသည်။ ထိုအမှုထမ်းများကို နေပြည်တော်သို့ ပြန်လည် ခေါ်ယူ၍ တာဝန်ပေးအပ်ထမ်း½ွက်စေခဲ့သည်။[၃၂]

ဗဒုံမင်းသည် မိမိ၏ဘုန်းလက်½ုံးကို ပြသရန်အတွက် ပုထိုးတော်ကြီးအပါအဝင် ကြီးကျယ် ခမ်းနားသည့်အဆောက်အဦးများ ဆောက်လုပ်ရန် ကြိုးစားခဲ့သည်။ ထိုအဆောက် အဦးများ ဆောက်လုပ်ရန်အတွက် အုတ်၊ ကျောက်စသော အခြေခံပစ္စည်း များစွာလိုအပ်သည်။ သို့ပါ၍ ¤င်းအခက် အခဲများကို ပြေလည်စေရန်အတွက် လက်ေ½ွးကြီးသားနှင့် ရခိုင်လှေ သင်းသား တို့ကို အုတ်လုပ်ရန်အတွက် တာဝန်ပေးခဲ့ကြောင်းကို ၁၈ နိုဝင်ဘာ ၁၈၀၇ တွင် ထုတ်ပြန် သည့်အမိန့် တော်အရ သိရသည်။[၃၃] တစ်ခါတစ်ရံ လှေစုအမှုထမ်းများအား လှေ သင်းစုတစ်ခုမှ အခြား လှေသင်းစု တစ်ခုသို့ပြောင်း ေ½ွ့ တာဝန်ပေးခြင်းမျိုးလည်း တွေ့ရသည်။ ¤င်းမှာ ပြိုင်တိုင်းရ လှေတော်မှ ကသည်းလှေတော်သားများကို စံေ½ွးလှေတော်တွင် ပြောင်း ေ½ွ့စေပြီး၊ အိမ်ေ½ှ့ မင်းသားထံတွင် အမှုတော်ထမ်း½ွက်ရန် တာဝန်ပေးခဲ့ကြောင်းတွေ့ရ သည်။[၃၄] ဗဒုံမင်း၏ ၂၀ ဇန်နဝါရီ ၁၈၁၁ တွင်ထုတ်ပြန်သည့်အမိန့်တော်အရ လှေသင်း သားများကို ချောင်းဖောက် လုပ်ရန် တာဝန်ပေးအပ်ခဲ့ကြောင်း တွေ့ရသည်။ ထိုအမိန့်တော်မှာ

> လက်ေ½ွးကြီး၊ လက်သစ်၊ ပြည်လုံးအုံ့လှေသင်းသားတို့ကို ခေါင်းလောင်းတော်က သည် အေ½ှ့မြစ်ဆိပ်ရောက် ချောင်းကို ပေါက်အောင်တူးစေ[၃၅]

ဟူ၍ဖြစ်သည်။ လှေအစုအမှုထမ်းတို့မှာ ချောင်းဖောက်ခြင်းတာဝန်ကို ထမ်းဆောင်½ုံမျှမက၊ ကျောက်သယ်ရန်တာဝန်ပေးပါက သယ်ပေးရပုံကို ၃ ဖေဖော်ဝါရီ ၁၈၁၁ တွင် ထုတ်ပြန် သော အမိန့်တော်အရ သိရသည်။ ¤င်းမှာ

> ခိုတော်မြစ်ဆိပ်သို့သယ်ယူရောက်သည့် ကျောက်စုကို ရဲလှေတော်ကြီးနှစ်စင်း၊ အိမ် ေ½ှ့မင်းရဲလှေများနှင့် သယ်ယူစေရမည်။ ရဲလှေတော်ကြီးကို ေ½ွပန်းတံ၊ မင်းစံ၊ ဝန်ပို၊ ကျောက်မျက်လှေတော်သားစုက တဝက်၊ အိမ်ေ½ှ့မင်းလှေသားစုက တဝက် ပေါင်း၍သယ်စေ၊ ရဲလှေတော်တစ်စင်းလျှင် ကျောက်မည်မျှနိုင်သည်။ မင်းကွန်းသို့ မည်မျှရက်နှင့် ရောက်သည်ကိုလည်း သေချာအောင်မှတ်သားစေ[၃၆]

ဟုထုတ်ပြန်ခဲ့သည်။သို့ပါ၍ လှေစုအမှုထမ်းတို့မှာ ကျောက်သယ်ပို့ရသည့်တာဝန်ကိုလည်း ထမ်းဆောင်ခဲ့ရကြောင်း တွေ့ရသည်။ ဗဒုံမင်းလက်ထက်တွင်လှေအမှုထမ်းများသည်ပွဲတော်ချက်တာဝန်ဖြင့်လည်း အမှုတော်ကိုထမ်းရွက်ကြရ ကြောင်း

---

[29] *Than Tun, 1986b,* p 1009

[30] *Than Tun, 1987,* p 487

[31] *Than Tun, 1987,* p 488

[32] *Than Tun, 1987,* p 506

[33] *Than Tun, 1987,* p 539

[34] *Than Tun, 1987,* p 747

[35] *Than Tun, 1988a,* p 177

[36] *Than Tun, 1988a,* p 187

အထောက်အထား မတွေ့ရ သော်လည်း မင်းတုန်းမင်းလက်ထက်တွင်မူ အချို့ လှေ အမှုထမ်းများသည် ပွဲတော်ချက် တာဝန်ဖြင့် အမှုတော်ကို ထမ်းရွက်ကြ ကြောင်းကိုလည်းတွေ့ရသည်။ နန်းစဉ်ပွဲတော်ချက်ပြုတ်မြဲပွဲတော် အမှုထမ်းများနှင့် ယိုးဒယားအမှု ထမ်း ေ½ွလောင်းလှေတော်၊ မုန်တိုင်းလှေတော် အမှုထမ်း မှသင်ကြားတတ်မြောက်သူ အမှု ထမ်း တို့ သည် မင်းတုန်းမင်း ၏ပွဲတော်ချက်အမှုတော်ကို ထမ်း½ွက်ကြရ သည်။[၃၇] ထို့ပြင် ပြည်တွင်းစာပို့၊ စာယူဆောင်½ွက် လုပ်ကိုင် အမှုထမ်းရသော လှေအမှုထမ်း များလည်း ½ှိသည်။ ေ½ှးမြန်မာ ဘုရင်များသည် ပြည်တွင်းစာပေးစာယူလုပ်ငန်းများကို လုပ်ကိုင် ရန် အတွက် ခြေလျင်တော်၊ မြင်းလျင် တော်၊ လှေလျင်တော်ဟူÌ (၃) မျိုးခွဲခြားကာ အမှုထမ်းများကို ခန့်ထား လုပ်ကိုင် စေခဲ့သည်။ လှေလျင်တော်ကို ခတ်လှေဟုလည်းခေါ် သည်။ ¤င်းလှေများတွင် အကြီး အမှူးပြုလုပ်သူကို ခတ်လှေစီးဟုခေါ်သည်။ ခတ်လှေစီး များသည် စာပို့စာယူ ဆောင်½ွက်½ုမှုမက သွားရောက်ရသော ဌာနပါမြို့½ွာဒေသများ သို့ ထောက်လှမ်းရသည့် အထောက် တော်များ လည်းဖြစ်သည်။ [၃၈] နိုင်ငံတော်နှင့် မင်းဧကရာဇ်အပေါ်တွင် သစာစောင့်သိÌ ကျေပွန်စွာ ထမ်း½ွက် ကြသောအမှုထမ်းများအား အုပ်ချုပ်သာမင်းဧကရာဇ်တို့က ဘွဲ့ထူး၊ ဂုဏ်ထူး၊ အစီး အနင်းအဆောင်အ½ွက်များဖြင့်¤င်း၊ မြို့စား½ွာစားပေးသနားခြင်း ဖြင့်¤င်း၊ စားမြေ၊ လုပ်မြေ၊ နေမြေ များ ပေးသနားခြင်းဖြင့်¤င်း ချီးမြှောက် လေ့½ှိသည်။ ¤င်းအမှုထမ်း များထဲတွင် လှေအမှု ထမ်းများ လည်း အပါအဝင်ဖြစ် သည်။ "ရေ"ဟူသည့် မြန်မာစကားလုံးသည် ပါဠိတွင် ဇလာ ဟူÌ¤င်း၊[၃၉] "မြစ်"ဟူသည့် မြန်မာစကားလုံးသည် ပါဠိတွင် ဂင်္ဂါဟူÌ¤င်း ရည်½ွန်းသည်။[၄၀] သို့ပါÌ "ရေ"၊ "မြစ်"တို့ နှင့် ဆက်စပ်Ìလည်း လုပ်ကိုင်အမှုထမ်းကြသော လှေတော် အမှု ထမ်း များဖြစ်ကြသည့် ထောင်ကဲ၊ ပဲ့နင်း၊ ဦးနေ စသည်တို့ကို မင်းဧကရာဇ်က "ဇလ" ဘွဲ့၊ "ဂင်္ဂါ" ဘွဲ့အမည်များ ပေးသနားလေ့½ှိသည်။[၄၁]

ထောင်ကဲ၊ ပဲ့နင်းအများစုသည် ကျေး½ွာအကြီးအကဲများဖြစ်ကြသည်။ ကျေး½ွာတစ် ½ွာမက စားခွင့်ရသော ထောင် ကဲများကိုလည်းတွေ့ရသည်။ ပြည်လုံးအံ့လှေ်ကားတော် ထောင်ကဲကြီး မဟာမင်းလှမင်းထင်သည် ½ွာနှစ်½ွာစားရသော ထောင် ကဲလှေအမှုထမ်းဖြစ် သည်။[၄၂] ပဲ့နင်း အမှုထမ်း အချို့သည် ကျေး½ွာတွင်သာအုပ်ချုပ်ခွင့်ရသည်မဟုတ် မြို့သူကြီး အဖြစ်ဖြင့်လည်း အုပ်ချုပ် ခွင့်အာဏာအပ်နှင်းခြင်းခံရကြောင်းတွေ့ရသည်။ ၁၅ နိုဝင်ဘာ ၁၈၁၀ တွင် ထုတ်ပြန် သည့် အမိန့်တော်တွင် ငတော်စုသားေ½ွပန်းတန်လှေတော်ပဲ့နင်းငနတ် ပေးကို ဟသ်ာတမြို့ သူကြီး ရာထူးကို အပ်နှင်း ကြောင်း ထုတ်ပြန်ခဲ့သည်။[43]

ဘုရင့်အမှုတော်ကိုထမ်း½ွက်ကြသော အစုအမှုထမ်းတို့သည် လုပ်မြေ၊ နေမြေများ ရ½ှိကြသည်။ ¤င်းတို့သည် စစ်မက်ကင်းငြိမ်းသောအခါနှင့် ရာဇဌာနီတွင်ထမ်းဆောင်ရန် တာဝန မ½ှိသည့်အခါမျိုးတွင် မိမိတို့၏နေမြေ၊ လုပ်မြေ½ှိရာတွင် အေးချမ်းစွာနေထိုင်လုပ် ကိုင်ခွင့် ရကြ သည်။[၄၄]

ဗဒုံမင်း (၁၇၈၁-၁၈၁၉) သည် လှေအမှုထမ်းများအတွက် နေမြေနှင့် လုပ်ကိုင်စား သောက် ရန်လုပ်မြေများ ကိုချထားပေးခဲ့သည်။ ထိုသို့ မြေယာချထားပေးရာတွင် မြို့ဝန်၊ မြို့သူကြီး တို့က သိမ်းယူကာ အခြားသူတို့အားချပေးခဲ့သဖြင့် ဘုရင့်အမိန့်တော်ဖြင့် တားဆီး ဖြေ½ှင်းခဲ့ရသည်။ ¤င်းနှင့်ပတ်သက်Ì ၁၉ မေ ၁၈၀၁ ရက်စွဲဖြင့်ထုတ်ပြန်သောအမိန့်တော် တွင်

> ရေသမင်လှေတော်ပဲ့နင်း ငနတ်ပေးတက်စွဲတက်ကိုင်တခုတို့ကသာရဝေါနယ်အတွင်းမြေ အတွင်း အေ½ှ့ကို ဂျင်အင်း၊ တောင်ကိုမိလခတ်ချောင်း၊ အနောက်ကိုဧရာဝတီ၊ မြောက်ကို ကျီသေသနပ်ဝအင်း၊ နယ်လေးရပ်အတွင်း လယ်ယာအင်းသောင်ကျွန်း မြေရပ်များသည် ဘိုးဘခုတ်ထွင်တီကျင်းပိုင်ဆိုင်သည်ဖြစ်Ì ဝေါတော်မှာ ထမ်း½ွက် သည့်ကာလ

---

[၃၇]မောင်မောင်တင်၊ ၁၉၈၂ ၊စာ ၉၉

[၃၈]မောင်မောင်တင်၊ ၁၉၈၂၊ စာ ၅၇-၅၈

[၃၉]ဦးထွန်းမြင့်၊ ပါဠိသက်ဝေါဟာရအဘိဓာန်၊ ရန်ကုန်၊ စာပေလောကပုံနှိပ်တိုက်၊ ၂၀၀၄၊ မျက် ၆၈ (နောင်ကိုးကားလျှင် ထွန်းမြင့်၊ ၂၀၀၄ ဟု ညွှန်းမည်။)

[၄၀]ထွန်းမြင့်၊ ၂၀၀၄၊ စာ ၃၈

[၄၁]မဟာဇေယသင်္ခယာ၊ ဝေါဟာရလီနတ္ထဒီပနီ၊ ရန်ကုန်၊ ဟံသာဝတီပုံနှိပ်တိုက်၊ ၁၉၆၃၊ မျက် ၂၉၄ (နောင်ကိုးကားလျှင် ဇေယသင်္ခယာ၊ *၁၉၆၃* ဟု ညွှန်းမည်။)

[၄၂]ဒေါက်တာသန်းထွန်း၊ နယ်လှည့်ရာဇဝင် (၃ တွဲပေါင်းချုပ်)၊ ရန်ကုန်မြို့၊ ပြည့်စုံစာအုပ်တိုက်၊ ၂၀၀၄၊ မျက် ၂၁၇ (နောင်ကိုးကားလျှင် သန်းထွန်း၊ ၂၀၀၄ ဟု ညွှန်းမည်။)

[43]*Than Tun, 1987*, p.798

[၄၄]ဒေါက်တာတိုးလှ၊ ကုန်းဘောင်ေ½ွပြည်၊ ရန်ကုန်မြို့၊ အလင်္ကာဝတ်ရည်စာပေ၊ ၂၀၀၈၊ မျက် ၁၆၂ (နောင်ကိုးကားလျှင် တိုးလှ၊ ၂၀၀၈ ဟု ညွှန်းမည်။)

> လည်း နေထိုင်လုပ်စားထမ်း½က်ရပါသည်။ လှေတော်ပေးအပ်ထမ်း½က် သည်တွင်လည်း နယ်လေး ရပ်အတွင်း လယ်ယာအင်းသောင်ကျွန်းမြေရပ်များကို လက်မကွာ နေထိုင် လုပ်စား ရပါသည် ကို ယခုမှ ဟသာ်တမြို့ဝန်က သိမ်းနှုတ်ၢ အခြား သူတို့ ကိုချပေး ခဲ့သည်အကြောင်းနှင့် ½ခိုးသံတော်ဦးတင်သည်။ ရေသမင်လှေ တော်သား လက်မကွာ နေထိုင် လုပ်စားမြဲ နေထိုင်လုပ်စားစေ၊ မြေကို ဟသာ်တမြို့ဝန် သူကြီးတို့က မသိမ်း မယူမချမပေးစေနှင့်၊ ရေသမင် လှေတော်သားတို့ကို နေထိုင်လုပ်စားမြဲနေထိုင်လုပ်စားစေ။[၄၅]

ဟူၢ ထုတ်ပြန်ခဲ့သည်။ ထိုသို့ လုပ်မြေ၊ နေမြေများချထားပေးရာတွင် သက်ဆိုင်ရာမြို့သူ ကြီးတို့၏ လက်အောက်တွင် ချထားပေးပြီး မြေတိုင်းအမတ်များက တိုင်းတာစီစဉ်ချမှတ်ပေး ရကြောင်းနှင့်ပတ်သက်ၢ ၃၀ မေ ၁၈၀၁ ရက်စွဲဖြင့် ထုတ်ပြန်သောအမိန့်တော်တွင်

> ယည်ကျော်၊ မင်းစံ၊ မုံတိုင်၊ ရန်လင်း၊ ရန်ကင်းလှေတော်ပဲ့နင်းဦးနေတက်စွဲ၊ တက် ကိုင်တစုတို့က လုပ်မြေနေမြေပေးချပါမည်။ အကြောင်းနှင့် အစီရင်ခံချက်ကို ဆက် သွင်းသည်မှာ ယည်ကျော်၊ မင်းစံ၊ မုံတိုင်၊ ရန်လင်း၊ ရန်ကင်းလှေတော်အစုသားတို့ လုပ်မြေနေမြေပေးချရန်ကို ဆိုင်ရာမြို့½သူကြီးတို့ကိုမေးၢ စားလောက်အောင် မြေတိုင်အမတ်နေမျိုးသီရိစည်က တိုင်းတာချပေးၢ နေထိုင်လုပ်စားစေ[၄၆]

ဟူၢ အမိန့်တော်ထုတ်ပြန်ခဲ့ပါသည်။ထိုအမိန့်တော်အရလှေအမှုထမ်းတို့၏ စားဝတ်နေမှု ဖူလုံအဆင်ပြေစေရေးကို ဘုရင်ကိုယ်တိုင် လိုလားစွာခွင့်ပြုခဲ့ကြောင်းတွေ့ရသည်။ ဗဒုံမင်း သည် ဆင်ဖြူ½င် (၁၇၆၃-၁၇၇၆)လက်ထက်တော်ကတည်းက ပေးသနားခဲ့သော ဆွဲမနိုင် လှေထမ်း၊ ရဲလွှမ်းကျော်လှေထောင်ကဲ၊ စကြီးတို့၏ ဝမ်းဘဲအင်းပတ်လည်½ လုပ်မြေနေမြေ ကိုလည်း ဆက် လက် ၢ ñင်းလှေအမှုထမ်းများကိုပင် နေထိုင်လုပ်ကိုင်ခွင့်ပေးခဲ့သည်။ ထို့ အပြင် ñင်းတို့အား အဝမြို့အုပ်၊ မြို့စာရေးတို့က တားဆီး နှောင့်ယှက်ခြင်းမပြုရန်ကိုလည်း အမိန့်ထုတ်ပြန်ခဲ့သည်။ [၄၇] ထို့ပြင် နန်းတော်ဝန်းကျင်အနီးတွင် လာရောက်နေ ထိုင်ကြသော ငွေ½းကြီးသာ၊ ရခိုင်လှေသင်းသားတို့ကို နေထိုင်ခွင့်မပြုဘဲ မြောက်ဘက်ကျွန်း တွင်သာ နေထိုင်ခွင့်ပေးခဲ့သည်။ [၄၈] ဗဒုံမင်း လက်ထက်တွင် လှေအမှုထမ်းအချို့ကိုလည်း ရိကၡာစား အဖြစ် သတ်မှတ်ကာ ရိကၡာပေးခဲ့ခြင်းနှင့်ပတ်သက်ၢ ၃၁ မတ် ၁၈၁၀ ရက်စွဲဖြင့် ထုတ်ပြန် သောအမိန့်တော်တွင် လှေလုပ်ကုလား ၁၀၊ လှေသင်း လက်သမား ၁၀၊ တို့ကို ရိကၡာစား အမှုထမ်း အဖြစ်သတ်မှတ်ကာ တစ်နှစ်စာရိကၡာတို့လုံလောက်အောင်ပေးရန် အမိန့်ထုတ်ပြန်ခဲ့ သည်ကို တွေ့ရ သည်။[၄၉]

ဗဒုံမင်းလက်ထက်ကတည်းက ပေါက်တော½ကို ပေးသနားခဲ့သော ငွေ½လွှန်းလှေ အမှုထမ်းများအား မြေးတော်စစ်ကိုင်းမင်းလက်ထက်သို့ရောက်သောအခါတွင်လည်း ပေါက် တော½နယ်မြေနှင့် လက်ပံအင½ဘက်စကားများကျွန်းမြေများကို ထပ်မံပေးသနားခဲ့ ကြောင်း တွေ့ရသည်။ [၅၀] ကုန်းဘောင်ခေတ်ဦးတွင် လှေသင်းအစုအမှုထမ်းတို့ကို အလားတူ စားမြေ၊နေမြေ များချထားပေးအပ်ထမ်းဆောင်စေခဲ့သော်လည်း လစာပေးစနစ်ဟူၢ မတွေ့ရပေ။ ကုန်းဘောင်ခေတ် မြို့ကျေးရွာများသည် သ O မေခအခွန်တော်ကိုထမ်းဆောင်ကြရသည်။ အခွန်တော်ကို ရွာသူကြီး ရွာအုပ် တို့ကကောက်ခံသည်။ ရပ်(သို့)ရွာ တစ်ရွာ တွင် ရှိသည့်စုစုပေါင်းအိမ်ခြေတို့အနက် လှေတော်ထောင်ကဲ၊ပဲ့နင်းသူကြီးရွာအုပ်အိမ်များ၊လှေတော်ဆေးထိုး [၅၁] တက်စွဲအမှုထမ်းအိမ် အချို့ တို့သာ အခွန်လွတ်ကြသည်။ လှေ တော်နောက်ထောက် [၅၂] အိမ်များမှာမူ သ O မေခ အခွန် တော်ထမ်း

---

[45]*Than Tun, 1986b,* 660-661

[46]*Than Tun, 1986b,* 678-679

[47]*Than Tun, 1986b,* 678-679

[48]*Than Tun, 1986b,* 819

[49]*Than Tun, 1986,* 704

[50]Dr .Than Tun, *The Royal Orders of Burma (AD.1598-1885),* Vol. VIII(AD 1819-1853), Kyoto, The Center for Southeast Asian Studies, Kyoto University, 1988, pp.332-333(Hereafter cited as Than Tun, 1988b)

[၅၁] ဆေးထိုးထမ်းဆိုသည်မှာ လက်တွင်ဖြစ်စေ၊ ကုတ်တွင်ဖြစ်စေ၊ ခြေသလုံးတွင်ဖြစ်စေ၊ မင်နက်ဖြင့်ရေး ထိုးၢ ထားသော အမှုထမ်းစာရင်းမှန်ကန်သူကို ဆိုလိုသည်။

[၅၂]စစ်မှုထမ်းလျက်½သူအတွက် ñင်း၏အိမ်ထောင်ကို ကျွေးမွေးထောက်ပံ့နေရသူများ

ဆောင်ကြရသည်။ [၅၃] ဆေး ထိုးအမှုထမ်းများမှာ သ Ó မေဓအေခွန်တော်မှ စ၍ မင်းမှု ရေး ရာအသေးအဖွဲ့ကိစရပ်များ တွင် လူအစေ အခိုင်းလွတ်ငြိမ်းချမ်းသာကြသည်ဖြစ်သော်လည်း နောက်ထောက်အမှုထမ်း များမှာမူ မင်းမှုမှုရေး ရာချောပို့ တာဝန်ထမ်း ဆောင် မှုလွတ်ငြိမ်းကြခြင်း မရှိချေ။[၅၄]

လှေအစုအမှုထမ်းတို့စားသုံးရန် မလောက်ငှသည့်အခါ ငွေချေးယူမှုများ ရှိခဲ့သည်။ ဗဒုံမင်းလက်ထက်တွင် နွယ်ပန်းလှေတော်ပဲ့နင်းမောင်ကောင်းက ငွေအသုံးလို၍ ၁၃ မတ် ၁၇၉၂ တွင် ငွေ ၁၀ ကျပ်လျှင် ၂ မတ်တိုးနှင့် ငွေ ၆၀ ကျပ်ကို ဇရပ်တကာမမယ်အိထံ ချေးယူကာလ ၅ လသတ်မှတ်၍ ချေးယူခဲ့သည်ကို တွေ့ရသည်။[၅၅]အထက်ပါ ချေးယူမှုကို လေ့လာကြည့်သည့်အခါ ကတိ ကဝတ်ဖြင့် ချေးယူကြသည်ကို တွေ့ရသည်။ ဘယ်နှစ်လကြာလျှင် ဆပ်ပါမည်။ ချေးယူရင်း ငွေနှင့်အတိုးပါပြေကုန်အောင် ပေးဆပ်ပါမည်ဟုခံဝန်ကတိပေးခဲ့ကြသည်။ ပဲ့နင်းကတော်၏ လယ် မြေ ပေါင်မှုမျိုးကိုလည်း တွေ့ရသည်။[၅၆]ချေးငှားသူများတွင် လှေတော်အမှုထမ်းများ၏ အကြီးအကဲများပါဝင်ကြောင်းတွေ့ရသည်။[၅၇]

ကုန်းဘောင်ခေတ် မြန်မာဘုရင်များလက်ထက်တွင်လှေအမှုထမ်းအဖြစ် တာဝန် ထမ်း ဆောင်ကြ သည့်လူအများစုသည် မြစ်နား၊ ကမ်းနား တစ်လျှောက်တွင်နေထိုင်ကြသည့် ဗမာလူမျိုး အများ စုပါဝင်သည်ကို တွေ့ရသည်။ ထို့ပြင် ကသည်းလူမျိုး[၅၈]၊ ကုလားလူမျိုး [၅၉]၊ ရခိုင်လူမျိုး [၆၀]၊ ယိုးဒယားလူမျိုး [၆၁] များကိုလည်း လှေ အမှုထမ်း အဖြစ်လုပ် ကိုင်ကြ ကြောင်း တွေ့ရသည်။ မော်လမြိုင်ဘက်မှလည်း လှေအမှုထမ်း အဖြစ်လာရောက် လုပ်ကိုင်သူများ ကိုလည်း တွေ့ရှိရသည်။ [၆၂] ထို့ကြောင့် မွန်လူမျိုးများလည်း ပါဝင်မည်ဟု ယူဆနိုင်ပါသည်။

လှေအစုအမှုထမ်းတို့သည် စစ်မှုထမ်းဆောင်ရခြင်းတာဝန်အပြင် ဘုရင်၏တည် ဆောက်ရေး လုပ်ငန်းများအတွက် မြေသယ်ရခြင်း၊ အုတ်လုပ်ရခြင်း၊ ကျောက်သယ်ရခြင်း၊ မြောင်း ဖောက်ရခြင်း စသည့် အခြားသောတာဝန်များကိုပါ ထမ်းဆောင်ကြရသဖြင့် အမှုတော် ကို ထမ်းရွက် ရာတွင် ပျော်မွေ့ကြဟန်မတူချေ။ သို့ပါ၍ မိမိဇာတိမြို့ရွာများသို့ ပြန်လည်ထွက်ပြေး မှုများ ကိုလည်း တွေ့ရသည်။ ပြန်ပြေးကြသည့်လှေသင်းသားများတွင် ရခိုင်လူမျိုး လှေသင်း သားတို့ ပါဝင်သည်။ ထိုအခါမျိုးတွင် ဘုရင်ကသက်ဆိုင်ရာမြို့ဝန်တို့အား ၎င်းတို့ ကိုဖမ်း ဆီး၍ နေပြည် တော်သို့ပို့ရန် တာဝန်ပေးအမိန့်ကို ထုတ်ပြန်ခဲ့သည်။ ထိုအမိန့်ကို မနာခံ သည့် စစ်ကဲမြို့ ဝန်တို့ ကိုလည်း သံခြေကျဉ်းခတ်၍ မိမိ(ဘုရင်)ထံပို့ရန် အမိန့်ကိုလည်း ထုတ်ပြန်ခဲ့ကြောင်းတွေ့ ရသည် ကုန်းဘောင်ခေတ်လှေအစုအမှုထမ်းများတွင် လူမှုဓလေ့ထုံးစံများ ရှိခဲ့သည်။ သာသနာ့ဘောင်ဝင်ရောက်လျှင်လည်း ဘုရင် ၏ သစာခံအမှုတော်ထမ်းဖြစ်သောကြောင့် ဘုရင် ၏ ခွင့်ပြုချက်ကို ရယူရမည်ဖြစ်သည်။ ဗဒုံမင်းသည် မင်းမှုထမ်းများကို သာသ နာ့ ဘောင် ဝင်ကာ ရှင်၊ ရဟန်းပြုခြင်းကို တားဆီးပိတ်ပင်ခဲ့သည်။ ယင်းနှင့်ပတ်သက်၍ ၃၀ မတ် ၁၈၁၀ တွင် ထုတ်ပြန် သောအ မိန့်တော်တွင်-

---

[၅၃] မကြွန်၊ သမိုင်းရွာပုံတော်ခရီးနှင့် အခြားစာတမ်းများ၊ ရန်ကုန်၊ မြရတနာစာပေ၊ ၂၀၀၂၊ မျက် ၁၆၄ (နောင်ကိုးကားလျှင် ကြွန်၊ ၂၀၀၂ ဟုညွှန်းမည်။)

[၅၄]တော်စိန်ခို၊ ၁၉၇၇၊စာ ၂၅၈

[၅၅] ထွန်းရီ (စုစည်းတည်းဖြတ်သူ) ကုန်းဘောင်ခေတ်ငွေချေးသကရာဇ်စာချုပ်များ၊ ဒုတိယတွဲ၊ Aichi University, Toyohashi, Japan, ၁၉၉၉၊ မျက် ၅ (နောင်ကိုးကားလျှင် ထွန်းရီ၊၁၉၉၉ (ဒု)ဟုညွှန်းမည်။)

[၅၆]ထွန်းရီ ၊ ဒုတွဲ၊ ၁၉၉၉၊စာ ၆၄

[၅၇] ထွန်းရီ (စုစည်းတည်းဖြတ်သူ) ကုန်းဘောင်ခေတ်ငွေချေးသကရာဇ်စာချုပ်များ၊ တတိယတွဲ၊ Aichi University, Toyohashi, Japanယ ၁၉၉၉ စာ ၂၀၇-၂၀၈(နောင်ကိုးကားလျှင် ၊ထွန်းရီ ၁၉၉၉ (တ) ဟုညွှန်းမည်။)

[58]Than Tun, 1987, p 747

[59]Than Tun, 1986b, p 704

[60]Than Tun, 1987, p 539

[61]Than Tun, 1987, p 698

[၆၂]သန်းထွန်း၊ ၂၀၀၄၊ ၃၀၄

> မင်းခယောကျာ်းအစုအင်နးအမှုထမ်းလူတို့ကို ယှဉ်ရဟန်းမပြုအပ်၊ ယှဉ်ရဟန်းပြု လျှင် ဥပဇ္ဈယ်ဆရာ၊ ကမ္မဝါဆရာတို့အပစ်ကြီးစွာ ထိုက်ကြောင်းကို တရားကျမ်းရန် ထုံးစံထွက်၍သည်ဖြစ်သည်။ မင်းညီမင်းသား၊ မှူးတော်၊ မတ်တော်၊ ဆင်သည်၊ မြင်း သည်၊ ဒိုင်းဝန်၊ ကိုယ်ရံအစုအင်နးအမှုထမ်းနှင့်စပ်သမျှ လူတို့ကို ယှဉ်ရဟန်းမပြုစေ နှင့်[၆၃]

ဟူ၍ ထုတ်ပြန်ခဲ့သည်။ သို့သော်လည်း လေ့အမှုထမ်းအချို့၏ ရဟန်းသာမဏေပြုခြင်း ၍ ခဲ့သဖြင့် လူဝတ်လဲစေရန် အမိန့်တော်ထုတ်ပြခဲ့ကြောင်း တွေ့ရသည်။ [၆၄] သာသနာ့ဘောင် ဝင်ခြင်း ကို အကြောင်းပြု၍ အမှုတော်ထမ်း ဆောင်ခြင်းမှရှောင်လွဲ၍ လာကြပါက လက်၍အစု အမှုထမ်း ဦးရေလျော့ပါးစေမည် စိုးရိမ်ပြီး အမှုထမ်းဦးရေ မလျော့ပါးစေရေးအတွက် တားဆီး ခြင်းဖြစ် မည် ဟုယူဆရပါသည်။ အမှုထမ်းအရာထမ်းများအား ဘုရင်တို့က ရာထူးအဆင့် အလိုက်ပေး အပ်ထား သည့် အဆောင်အယောင်များကိုသာ ဝတ်ဆင်သုံးစွဲခွင့်ရပြီး ဝတ်ဆင် သုံးစွဲခွင့်မပြုထားသည့် အသုံး အဆောင်၊ အဆောင်အယှက်အစီးအနင်းတို့ကို သုံးစွဲခြင်းပြုပါ က ဘုရင်၏တားမြစ်ပိတ်ပင်ခြင်းကို ခံကြရ သည်။ ယင်းနှင့်ပတ်သက်၍ ၂ အောက်တိုဘာ ၁၈၀၆ ရက်စွဲဖြင့်ထုတ်ပြန်သော အမိန့် တော်တွင် ရွှေပန်းတံလေ့တော်ပဲ့နင်း နေက်ပေး ၏သားသည် ပန်းပုဆိုးရွှေနားရစ်ခေါင်းပေါင်းကို ဝတ်ဆင်၍ ရုံးတော်သို့တက်ရောက်လာရာ တွင် မဝတ် သင့်သည်ဝတ်ဆင်၍လာသည့်အတွက် တားမြစ် ထားသည်ကို တွေ့ရသည်။[၆၅] ၎င်းသို့ဖြင့် ပဒေသရာဇ် ခေတ်တွင် အစုအမှုထမ်း များ အနေဖြင့် ရာထူးအဆင့်အလိုက်ပေးအပ် ထားသည့် ဝတ်စား ဆင်ယင်မှုကိုသာ ဝတ်ဆင် သုံးစွဲခွင့်ပြုကြောင်း သိ၍ရပါသည်။

အစုအမှုထမ်းများတွင် ရာထူးအမြင့်အနိမ့်လိုက်ကာ ကန့်သတ်ချက်များထား၍ခဲ့ သည်။ ယင်းတို့အနက် ထိမ်းမြားခွင့်ကိုလည်း ကန့်သတ်ထားသည်ကို တွေ့ရသည်။ အထူး သဖြင့် အစုအမှုထမ်းများသည် မိမိနှင့်အရည်တူစုသားချင်း ကိုသာ လက်ထက်ကြရသည်။ အစုမတူသည့်အမှုထမ်း အချင်းချင်း လက်ထက်ခွင့်မ၍ချေ။ အကယ်၍ အဆင့်ရည်မတူသူနှင့် လက်ထပ်ပါက မွေးဖွားလာသော သားသမီးတို့သည် အဆင့်နိမ့်ရာဘက်သို့သာလျှင် သွတ် သွင်းခံရသည်။ ဂုဏ်ရည်တူ အစုတူချင်းဖြစ်သည့် အစုသားနှင့် အစုသမသင့်၍ မွေးဖွားလာ သော သားယောကျ်ားလေးတို့မှာ ဖခင်ဘက်သို့လိုက် ၍ သမီး မိန်းကလေးတို့မှာ မိခင်ဘက် သို့လိုက်ပါရသည့် ထုံးဓလေ့၍သည်။[၆၆] ဗဒုံမင်းသည် အစု မတူ ဂုဏ်ရည်မတူ သည့် အစုတစ် ခုနှင့်တစ်ခုလက်ထပ်မှုပြုမည်ကို စိုးရိမ်ဟန်၍သည်။ အကြောင်းမှာ မင်းတရားကြီးကိုယ်တိုင် ထုတ်ပြန်ခဲ့သည့် ၃ ဇနဝါရီ ၁၇၈၅ အမိန့်တော်အရ သိရသည်။ ယင်းကို ကောက်နှုတ်ဖော် ပြရသော်-

> အစုအင်နးတို့ကို တစုနှင့်တစုမကူးမယှက်မသင့်၊ မနေစေရ၊ စုချင်းငန်းချင်းဆိုင်သင့် ရာသာ ထိမ်းမြားသင့်နေကြ စေရမည့်အကြောင်းနှင့် စုရေးစုကိုင်တို့ကို အမိန့်တော် မှတ်စာသေချာအောင်ပေးအပ်၍ စောင့်ရှောက်တားမြစ်ထိန်းသိမ်းစေ[၆၇]

ဟူ၍ ထုတ်ပြန်ခဲ့ပါသည်။ ထို့ကြောင့် ဘုရင်မင်းမြတ်အနေဖြင့် အစုတူချင်းကိုသာ လက် ထပ်ထိမ်းမြားစေလိုသည့်သဘောကို ပေါ်လွင်စေပါသည်။ လေ့အစုအမှုထမ်းတို့ လက်ထက် ထမ်းမြားခြင်းနှင့်ပတ်သက်၍ ပွဲတိုင်းကျော်လေ့အစုကို ဥပမာထား၍ တင်ပြရလျှင် လေ့အစု တို့၏ထုံးဓလေ့အရ အစုသမနှင့် အခြားအစုသားသင့်လျှင် ဝင်စာချီမှာ ဖျင် ၂၊ အုန်း ၂၊ လဘက် ၁၊ ဝင်းစာရေးမှာ ဖျင် ၁၊ အုန်း ၁၊ လဘက် ၅၀၊ ထောင်ကဲတို့မှာ ဖျင် ၂၊ အုန်း ၂၊ လဘက် ၁၊ စားရသ်။ အစုသားနှင့် အစုသမသင့်လျှင်မူ လက်ဆောင်ပေးရခြင်းမ၍ ဟုသိရပါ သည်။[၆၈]

---

[63] *Than Tun, 1987*, p 702

[၆၄] ခွာညို ၊ ကုန်းဘောင်ခေတလေ့၊ဖောင်၊အစုအမှုထမ်းများသမိုင်း (၁၇၅၂-၁၈၁၉)၊ မဟာဝိဇ္ဇာဘွဲ့ယူကျမ်း၊ ရန်ကုန်၊ သမိုင်းဌာန၊ရန်ကုန် တက္ကသိုလ်၊ ၁၉၉၈၊ စာ ၈၉ (နောင်ကိုးကားလျှင် ခွာညို၊၁၉၉၈ ဟုညွှန်းမည်။)

[65] *Than Tun, 1986b*, p 992

[66] ကြည်သန်း၊ ၁၉၉၃၊စာ ၁၄၂-၁၄၃

[67] Dr.Than Tun, , *The Royal Orders of Burma, (AD. 1598-1885),* Vol IV,(AD.1782-1787), Kyoto, The Center for Southeast Asian Studies, Kyoto University, 1986, p.406 (Hereafter cites as Than Tun,1986a)

[68] F.N. Tranger and William J Koering: Burmese Sit-tan (1754-1826), Tueron Arizon, The University of Arizon Press, 1979, p 393 (Henceforth: William J Koering, 1979)

ဘုရင့်အမှုထမ်း၊ အရာထမ်းများ သေလွန်လျှင်လည်း သတ်မှတ်ထားသည့် ထုံးတမ်း အစဉ်အလာရှိသည်။ တော်နေရာ၊ ဒူးနေရာတို့သေလွန်လျှင် ဘုရင်မင်းမြတ်သတ်မှတ်ထား သည့်အတိုင်း သဂြိုဟ်ရသည်။[၆၉] တော်နေရာအမှုထမ်းတို့၏ အမိ၊ အဖ၊ အစ်ကို၊ ညီမတို့ သေလွန်လျှင်လည်း သတ်မှတ်ထားသည့် ဓလေ့အစဉ်အလာအတိုင်း သဂြိုဟ်ရသည်။ [၇၀] ထောင်ကဲတို့သေလွန်ရာတွင်လည်း အမိန့်တော်ခံ၍ လွန်ကြောင်း၊ မည် သူလွန်ရာတွင် မည်သို့သဂြိုဟ် သည့် ထုံးကိုပြ၍ သံတော်ဦးတင်သည်။[၇၁] ဤသို့ဖြင့်လေ့စာစုအမှုထမ်းတို့၏လူမှုဓလေ့ထုံးတမ်းအစဉ်အလာများကိုသိရှိရပါသည်။

ကုန်းဘောင်ခေတ်မြန်မာဘုရင်များ လက်ထက်တွင် အစဉ်အလာအားဖြင့် မြစ်ကမ်း နားရှိ ရွာကြီးရွာငယ်များသည် လှေအမှုထမ်းရွာများ ဖြစ်ကြသည်။ စစ်လှေတော်ကြီးများ ဆောက်လုပ်ဆက်သွင်းရသည်။ ချင်းတွင်းမြစ်စဉ်အောက်ပိုင်းရှိ ကျောက်မျက်နှင့်နီးရာ ဝန်း ကျင်ရွာများသည်လည်းကောင်း၊ ရွှေဘိုသစ်ဆိမ့်ကြီးကျေးရွာစုမှလည်းကောင်း၊ စစ်လှေကြီး တစ်စင်း စီဆက်သရ၍ လှေအမှုထမ်းကြရသည်။ အောက်မြန်မာပြည်တွင်လည်း ဟသာ်တ၊ သရေဝေါ၊ သန်လျင်၊ ဒလ စသည်တို့သည် လှေကြီးများနှင့်လှေအမှုထမ်းထွက်ရာဒေသများ ဖြစ်ကြသည်။[၇၂] ဓညဝတီ၊ ရမာဝတီ၊ ဒွါရဝတီ၊ မေဃဝတီ စသော ရခိုင်မြို့များမှ ရခိုင်လှေ သင်းသားများကလည်း နေပြည်တော်တွင် လာရောက် အမှုထမ်းကြရသည်။[၇၃] ထို့ကြောင့် ယင်းရခိုင်မြို့များသည်လည်း လှေအမှုထမ်းမြို့များပင်ဖြစ်သည်ကို တွေ့ရပါ သည်။ ကုန်းဘောင်ခေတ် (၁၇၅၂-၁၈၈၅) မင်းဧကရာဇ်တို့ ထုတ်ပြန်ခဲ့သော အမိန့်တော် များနှင့် အခြား ပုရပိုက်၊ အထောက်အထားများအရ လှေရပ်၊ လှေရွာအချို့ကို တွေ့ရှိရ ပါသည်။

အချို့လှေရွာအမည်များသည် မိမိတို့အမှုတော်ထမ်းရွက်ကြသည့်လှေအမည်များကို အစွဲပြု ကာ ခေါ်ဝေါ်ကြသကဲ့သို့ အချို့လှေအမည်များသည်လည်း မိမိတို့နေထိုင်ကြသည့် ကျေးရွာ အမည် များကိုအစွဲပြုမှည့်ခေါ်ကြခြင်းမျိုးလည်း ရှိမည်ဟုယူ ဆရပါသည်။ သို့ပါ၍ လှေရွာဟု အတိ အကျ အထောက်အထားမတွေ့ရသေးသော်လည်း လှေအမည်များပါရှိသည့် ရပ်ရွာအချို့ကို လှေရွာ များဖြစ်နိုင်သည်ဟု ယူဆရပါသည်။ သာဓကအားဖြင့် ဖော်ပြရသော် စစ်ကိုင်းမြို့နယ်အတွင်းရှိ မင်္ဂလာမင်းစံရပ်၊ ရွှေခဲရပ်၊ ရွှေတုံးရပ်၊ လင်းဇင်းရပ်၊ အုန်းတစည် ရပ်၊ မန္တလေး၊ အောင်မြေသာဇံမြို့နယ်ရှိ ရွှေလောင်းညွန့်ရပ်၊ ရွှေလှေစုရပ်၊ မဟာအောင်မြေ မြို့နယ်ရှိ စိန်ပန်းရပ်၊ အမရပူရမြို့နယ်ရှိ ရွှေလောင်းရွာ၊ ရွှေးကြီးရွာတို့သည် လှေအမည်ပါ ရပ်၊ ရွာများ ပင်ဖြစ်သည်ကို တွေ့ရှိရပါသည်။ ယင်းလှေအမည်ပါရွာများကို ကွင်းဆင်း၍ လေ့လာ မှုများ [၇၄] ပြုခဲ့သော်လည်း အချို့ရပ်ရွာများမှာ တိကျစွာပြောဆိုနိုင်သူများမရှိတော့ ပါ။ ထိုအတူ လှေရွာများဟု ပုရပိုက် အထောက်အထားအရ သေချာစွာသိရှိသည့် ကျေးရွာ များကိုပင် လေ့လာ စုံစမ်းမှု များပြုခဲ့ သော်လည်း လှေအမှုထမ်းများသုံးစွဲခဲ့ကြသည့် ကိရိယာ တန်ဆာပလာ အသုံး အဆောင် ပစ္စည်းများ၊ ၎င်းတို့လှူဒါန်းခဲ့ကြသည့်ပစ္စည်းများ၊ ရေးမှတ်ခဲ့ ကြသည့် ၎င်းတို့၏ မှတ်တမ်း မှတ် ရာများ၊ အချက်အလက်များကိုမူ မတွေ့ရတော့ပါ။ နှစ် ကာလကြာမြင့်၍ ပျောက်ဆုံး ပျက်စီး သွား သည် ဟု ယူဆနိုင်သကဲ့သို့ ၎င်းတို့၏ စားဝတ်နေရေး အခြေအနေအရ အမှတ်တရဖြစ်ဖွယ်အဖိုးတန်ပစ္စည်းများ ဝယ်ယူသုံးစွဲနိုင်မှု၊ ထိမ်းသိမ်းထားနိုင်မှုမရှိခြင်း၊ မိမိတို့၏စားဝတ်နေရေးဖူလုံမှုကို ဦးစားပေးဆောင်ရွက်နေရသဖြင့် ကောင်းမှုကုသိုလ်အဖြစ် လှူဒါန်းသည့် ပစ္စည်း၊ လှူ ဒါန်းသည့်အဆောက်အဦးများမတွေ့ရှိရခြင်းဖြစ်မည်ဟုယူဆရပါသည်။ သို့သော်လည်း လှေအမှုထမ်းအရာရှိကြီးများ၏ လှူ ဒါန်းမှုအချို့ကိုမူ တွေ့ရှိရပါသည်။[၇၅] လှေရွာအချို့သို့ ကွင်းဆင်းလေ့လာမှုအရ ၎င်းကျေးရွာသားတို့၏ ဘိုးဘွားတို့သည် တစ်ချိန် က ဘုရင့် လှေတော်ပဲ့အမှုထမ်းများအဖြစ် ဆောင်ရွက်ခဲ့ကြသဖြင့် ရေနှင့်ယဉ်ပါး ကျွမ်းကျင်ခဲ့ကြ သကဲ့သို့ယခုအခါ ၎င်းတို့၏သား မြေး

[၆၉] ဝန်ကြီးသီရိဥဇနာ၊ လောကဗျူဟာ (အင်္ဂါစာတမ်း)၊ ရန်ကုန်၊ ယဉ်ကျေးမှုဝန်ကြီးဌာန၊ ယဉ်ကျေးမှု ဗိမာန်ဦးစီးဌာန ၂၀၀၁၊ မျက် ၄၁၉ (နောင်ကိုးကားလျှင် သီရိဥဇနာ၊ ၂၀၀၁ ဟုဖော်ပြပါမည်)

[၇၀]သီရိဥဇနာ၊ ၂၀၀၁၊ ၄၁၉

[၇၁]သီရိဥဇနာ၊ ၂၀၀၁၊စာ ၄၂၂

[၇၂]ကြန်၊ ၂၀၀၆၊စာ ၈၈

[73]Than Tun,1986b,p.846

[၇၄]၆စက်တင်ဘာ၂၀၀၉ (ကွင်းဆင်းလေ့လာမှု)

၃၁ဇန်နဝါရီ၂၀၀၉ (ကွင်းဆင်းလေ့လာမှု)

၃ဇန်နဝါရီ၂၀၁၀ (ကွင်းဆင်းလေ့လာမှု)

[၇၅] သန်းထွန်း၊၂၀၀၄၊စာ ၂၁၇

များသည်လည်း ရေပဲကျွမ်းကျင်ကြသူများဖြစ်ကြ၍ ရေလုပ်ငန်းဖြင့် ပင်အသက်မွေး ဝမ်းကြောင်းပြုကြသည်ကို တွေ့ရ သည်။ ထို့ပြင်လယ်ယာလုပ်ငန်းအချို့လုပ်ကိုင်သူများ၊ ကျဘမ်းလုပ်ငန်းဖြင့် အသက်မွေးဝမ်းကြောင်းပြုသူများကိုလည်း တွေ့ ရပါ သည်။

အချုပ်အားဖြင့်ဆိုရသော် ရှေးမြန်မာမင်းတို့သည် တိုင်းရင်းပြည်ရာပေါ်ပေါက်လာ သည့်အချိန်တွင် အလွယ်တ ကူစစ်အင်အား ကို စုဆောင်းရှိနိုင်ရန်အတွက် ရည်ရွယ်ကာ အမှု ထမ်းများကို အစုအသင်း ဖွဲ့ထား ဆောင်ရွက် လေ့ ရှိသည်။ အခြား အစုအမှုထမ်းများကို ဖွဲ့စည်း သကဲ့သို့ လှေသင်းအစုအမှုထမ်းများကို ရေကြောင်း ကာကွယ်ရေး အတွက် မြစ်ကမ်းတစ်လျှောက်ရှိမြို့ရွာများနှင့် ဖွဲ့စည်းခဲ့သည်။ လှေသင်းအမှုထမ်းများအားကြီးကြပ်ရန် ရဲလှေဝန်၊ ဖောင်ဝန်၊ ထောင်ကဲ၊ လှေအုပ်၊ ပဲ့နင်း အစရှိသည်တို့ခန့်ထားပြီး လှေအမှုထမ်းများကို အုပ်ချုပ်စေခဲ့သည်။ လှေအမှုထမ်းများ သည် စစ်မှုထမ်းဆောင်ရသည့်အပြင် တည်ဆောင်ရေး တာဝန်များကိုလည်း ထမ်းဆောင်ကြ ရသည်။ ဘုရင့်အမှုတော်ကို သစ္စာရှိရှိကျေပြွန်စွာ ထမ်းဆောင်နိုင်ကြသည့် လှေသင်းအစု အမှုထမ်းများအား ၎င်းတို့၏စွမ်း ဆောင်မှုအရည် အချင်းကိုလိုက်၍ ဘွဲ့အမည်များပေးသနား ခြင်း၊ မြို့ ရွာ၊ အစီးအနင်းအဆောင်အယောင်များကို ဘုရင်က ပေးသနားလေ့ရှိခဲ့သည်။ နိုင်ငံတော်၏လုံခြုံရေးတာဝန်နှင့် တည်ဆောက်ရေး တာဝန်များကို ထမ်းဆောင်နေကြရသည့် လှေအမှု ထမ်းများအား လုပ်ကိုင်စား သောက်နေ ထိုင်ရန် အတွက် လုပ်မြေ၊ နေမြေများကို ဘုရင်က ပေးသနားခဲ့သည်။ လှေအမှုထမ်းအချို့သည် လုပ်မြေ၊ စားမြေများ ရှိသော်လည်း မြေယာမှထွက်သောသီးနှံသည် ရာသီဥတုအပေါ်တွင် တည်မှီနေသဖြင့် ရာသီဥတု မမှန်သောအခါ သီးနှံအတွက် ဆုတ်ယုတ်မည်ဖြစ်သည်။ ယင်းအခါမျိုးတွင် မိမိတို့စားဝတ်နေရေးကို ဖြေရှင်းရန် မိမိပိုင်မြေယာများကို ပေါင်နှံမှု၊ ငွေတိုး ချေးယူမှုများပြုလုပ်သည်ကိုတွေ့ရပါသည်။ လှေတော်နောက် ထောက် အမှုထမ်းအိမ်များမှာ သ ဝ် မေခအခွန်တော်ထမ်းဆောင်ကြရသည်ကို တွေ့ရသော် လည်း လှေတော်အမှု ထမ်းဆေးထိုး တက်စွဲ တို့ မှာ သ ဝ် မေခအခွန်တော်ကင်းလွတ်ခွင့် ရကြသည်။

လှေအမှုထမ်းတို့၏လူမှုဓလေ့ထုံးစံများကို လေ့လာရာတွင် လူမှုရေးအားဖြင့် လက်ထက်ထိမ်းမြားမှုပဲ အစုမတူ သည့် အစုသားချင်း လက်ထက်ထိမ်းမြားခြင်းမပြုရန်ကိုလည်း တားမြစ် ထားသကဲ့သို့ သာသနာတော်ကိုအကြောင်းပြ၍ ရဟန်း ဝတ်ခြင်းဖြင့် တာဝန်ကိုရှောင် ရှားခြင်း မျိုးကိုလည်းခွင့်မပြုခဲ့ပေ။ အမှုထမ်းများသည် ဘုရင်ကရာထူး အလိုက် သတ်မှတ်ပေးထားသည့် အဆောင် အရွက်အစီးအနင်း၊ အသုံးအဆောင်များကိုသာ ဝတ်ဆင်သုံး စွဲခွင့် ရှိပြီး ယင်းကို လိုက်နာ ခြင်းမရှိ ပါက တားမြစ်မိန့်ထုတ်၍ ဟန့်တားခဲ့ ကြောင်း တွေ့ရသည်။ လှေအမှုထမ်းတို့သေလွန် ရာတွင်လည်း သတ်မှတ်ထားသည့် ထုံးစံနှင့် အညီ ဆောင်ရွက်ရကြောင်းကိုလည်း တွေ့ရသည်။ အထက်ဖော်ပြပါအထောက်အထားများကို လေ့လာရခြင်း အားဖြင့် ဘုရင့်လှေတော်အမှုထမ်းတို့ သည်တိုင်းပြည်၏ စစ်ရေး တာဝန်အပြင် တည်ဆောက်ရေးတာ ဝန်များကို ထမ်း ဆောင် ကြ သော ကြောင့် ကုန်းဘောင်ခေတ်မြန်မာဘုရင်များ၏အားထားအား ကိုးရသော အင်းအားစုတစ်ရပ်အဖြစ် မြန်မာ့သမိုင်းတွင် တည်ရှိ ခဲ့ပါ သည်။

ကျမ်းကိုးစာရင်း

ပုံမနှိပ်ရသေးသော စာအုပ်များ

ကြည်သန်း၊မ ၊ ကုန်းဘောင်ခေတ်ဦးအစုအင်န်းများ၊(၁၇၅၂-၁၈၁၉)၊ မဟာဝိဇ္ဇာဘွဲ့ယူကျမ်း၊ရန်ကုန်၊ သမိုင်းဌာန၊ ရန်ကုန်တက္ကသိုလ်၊၁၉၉၃

ခွာညို ၊ ကုန်းဘောင်ခေတလှေ၊ဖောင်၊အစုအမှုထမ်းများသမိုင်း (၁၇၅၂-၁၈၁၉)၊ မဟာ ဝိဇ္ဇာဘွဲ့ယူကျမ်း၊ ရန်ကုန်၊ သမိုင်းဌာန၊ရန်ကုန်တက္ကသိုလ်၊ ၁၉၉၈

မြန်မာဘာသာဖြင့်ထုတ်ဝေသောစာအုပ်များ

ကုလား၊ ဦး၊ မဟာရာဇဝင်ကြီး၊ ပထမအုပ်၊ရန်ကုန်မြို့၊ ရာပြည့်စာအုပ်တိုက်၊၂၀၀၆

ကြန်၊မ၊ ကုန်းဘောင်ခေတ်မြန်မာ့ရဲမက်တော်များ၊ ရန်ကုန်၊ စာပေလောကပုံနှိပ်တိုက်၊၂၀၀၆

ကြန်၊ မ၊ သမိုင်းရှာပုံတော်ခရီးနှင့် အခြားစာတမ်းများ၊ ရန်ကုန်၊ မြရတနာစာပေ၊၂၀၀၂၊

ဇေယသင်္ချာ၊ ရွှေဘုံနိဒါန်း၊ရန်ကုန်မြို့၊ ဟံသာဝတီပုံနှိပ်တိုက်၊၁၉၆၀

တင်၊ဦး၊ မြန်မာမင်းအုပ်ချုပ်ပုံစာတမ်းနှင့် ဘိုးတော်ဘုရား ၏ရာဇသတ်ခေါ် အမိန့်တော်တမ်းကြီး၊ စတုတပိုင်း ၊ ရန်ကုန်မြို့၊ ယဉ်ကျေးမှုဝန်ကြီးဌာန၊၁၉၇၆၊

တိုးလှ၊ဒေါက်တာ၊ ကုန်းဘောင်ရွှေပြည်၊ ရန်ကုန်မြို့၊ အလင်္ကာဝတ်ရည်စာပေ၊ ၂၀၀၈

ထွန်းမြင့်၊ ဦး၊ ပါဠိသက်ဝေါဟာရအဘိဓာန်၊ရန်ကုန်၊ စာပေလောကပုံနှိပ်တိုက်၊၂၀၀၄
ထွန်းရီ (စုစည်းတည်းဖြတ်သူ)၊ ကုန်းဘောင်ခေတ်ငွေချေးသက္ကရာဇ်စာချုပ်များ၊ ဒုတိယတွဲ၊ Aichi University, Toyohashi, Japan, ၁၉၉၉
ထွန်းရီ (စုစည်းတည်းဖြတ်သူ)၊ ကုန်းဘောင်ခေတ်ငွေချေးသက္ကရာဇ်စာချုပ်များ၊ တတိယတွဲ၊ Aichi University, Toyohashi, Japan, ၁၉၉၉
နတ်မောက်ဘုန်းကျော်၊ ရှေးခေတ်မြန်မာ့တပ်မတော်မှတ်စုများ၊ ရန်ကုန်မြို့၊ပြန်ကြားရေးဌာန၊ ၁၉၆၇
မဟာဇေယသင်္ခယာ၊ဝေါဟာရလီနတ္ထဒီပနီ၊ ရန်ကုန်၊ဟံသာဝတီပုံနှိပ်တိုက်၊၁၉၆၃
မောင်မောင်တင်၊ ဦး၊ မြန်မာမင်းလက်ထက်တော်စာတမ်းများ၊ ရန်ကုန်မြို့၊ စံပယ်ဦးပုံနှိပ်တိုက်၊ ၁၉၈၂
မောင်မောင်တင်၊ဦး၊ ရွှေနန်းသုံးဝေါဟာရအဘိဓာန်၊ရန်ကုန်မြို့၊ ရာပြည့်စာအုပ်တိုက်၊၂၀၀၅
ရှေးဟောင်းသုတေသီတစ်ဦး၊ ရှေးခေတ်မြန်မာနိုင်ငံမြို့ရွာနယ်ပယ်သမိုင်း၊ (သက္ကရာဇ် ၉၉၉ ခု၊ စစ်တမ်းများ) ၊ ရန်ကုန်မြို့၊ စာပေဘဏ်၊ခုနှစ်မပါ
သန်းထွန်း၊ ဒေါက်တာ၊နယ်လှည့်ရာဇဝင်(၃တွဲပေါင်းချုပ်)၊ ရန်ကုန်မြို့၊ ပြည့်စုံစာအုပ်တိုက်၊၂၀၀၄
သီရိဥဇနာ၊ဝန်ကြီး၊လောကဗျူဟာ (အင်ရုံစာတမ်း)၊ ရန်ကုန်၊ယဉ်ကျေးမှုဝန်ကြီးဌာန၊ယဉ်ကျေးမှု ဗိမာန်ဦးစီးဌာန၊၂၀၀၁

အင်္ဂလိပ်ဘာသာဖြင့်ထုတ်ဝေသောစာအုပ်များ

Than Tun, Dr. , *The Royal Orders of Burma, (AD. 1598-1885),* Vol IV,(AD.1782-1787), Kyoto, The Center for Southeast Asian Studies, Kyoto University, 1986
Than Tun, Dr. , *The Royal Orders of Burma, (AD. 1598-1885),* Vol V,(AD.1788-1806), Kyoto, The Center for Southeast Asian Studies, Kyoto University, 1986
Than Tun, Dr. , *The Royal Orders of Burma, (AD. 1598-1885),* Vol VI,(AD.1807-1810), Kyoto, The Center for Southeast Asian Studies, Kyoto University, 1987
Than Tun, Dr. , *The Royal Orders of Burma, (AD. 1598-1885),* Vol VII,(AD.1811-1819), Kyoto, The Center for Southeast Asian Studies, Kyoto University, 1988
Than Tun, Dr. , *The Royal Orders of Burma, (AD. 1598-1885),* Vol VIII,(AD.1819-1853), Kyoto, The Center for Southeast Asian Studies, Kyoto University, 1988
Tranger, F.N, and William J Koering: *Burmese Sit-tan (1754-1826)*, Tueron Arizon, The University of Arizon Press, 1979

ဂျာနယ်

တင့်၊ မောင်၊ "ဗဒုံမင်းလက်ထက်စစ်မှုထမ်း၊" နိုင်ငံသမိုင်းသုတေသနစာစောင်၊အမှတ်၂၊ ရန်ကုန်၊ စာပေဗိမာန်ပုံနှိပ်တိုက်၊၁၉၇၈၊

သတင်းစာ

သောင်း၊ဦး၊ " ပဒေသရာဇ်ခေတ်နှောင်းလေ့အစုအမှုထမ်းများ"၊ လုပ်သားပြည်သူ့နေ့စဉ်သတင်းစာ၊ ရန်ကုန်၊ ၁၇-၉-၁၉၇၁